

PERSPEKTIVE SOCIOLINGVISTIKE, »Naše teme«, 6, Zagreb, 1980, str. 916—963.

1. Sve veće interesovanje za sociolingvističku problematiku u nas se ispoljava dvojako: prvo, prevode se djela najznačajnijih (uglavnom američkih) sociolingvista¹, i, drugo, pokušava se odrediti predmet i sadržaj sociolingvistike primjerene našoj, jugoslovenskoj zajednici.² Zahvaljujući ovoj drugoj tendenciji, zagrebački časopis za društvena pitanja »Naše teme« (u br. 6, 1980) donosi nekoliko radova čiji je zajednički imenitelj određivanje sociolingvističke perspektive u specifičnoj jugoslovenskoj društvenoj praksi. Na te radove ovdje želimo da skrenemo pažnju.

U tematskom bloku *Perspektive sociolingvistike* objavljeni su sljedeći radovi, svi pisani perom jugoslovenskih (socio)lingvisti: Milorad Pupovac, *Sociolingvistika?*, str. 916—928; Dunja Jutrović-Tihomirović, *Mogućnost proširenja sociolingvistike na sociosemiotiku kao kritiku društvenih stanja*, str. 928—936; Milorad Radovanović, *Sociolingvistička teorija i jugoslovenska lingvistička problematika*, str. 936—945; Nikola Rašić, *Mogućnost razvoja sociolingvistike kod nas*, str. 945—952; Dubravko Škiljan, *Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika*, str. 952—963.

2. Uvodni rad pod naslovom *Sociolingvistika?* napisao je Milorad Pupovac, pokušavši u njemu odrediti nastanak i razvoj sociolingvistike, odnosno najbitnija pitanja koja se s tim u vezi nameću. Znak pitanja iza okvinnog naslova ovog rada postaje potpuno jasan tek nakon upoznavanja sa njegovom sadržinom. Pupovčev rad će, naime, čitaocu donijeti niz pitanja za razmišljanje, uvesti ga u sve

¹ Najznačajnija su: Dž. Fišmen, *Sociologija jezika*, Sarajevo, 1978; B. Bernštajn, *Jezik i društvene klase*, Beograd, 1979; D. Hajmz, *Etnografija komunikacije*, Beograd, 1980.

² V. npr.: *Jezik u društvenoj sredini*, Zbornik radova sa konferencije »Jezik i društvo«, Red. R. Bugarski, V. Iver, M. Mikeš, Novi Sad, 1976; J. Vuković, *Standardni jezik. Standardni jezik u teoriji i praksi*, Radovi ANUBiH XLIX i L; Odjeljenje društ. nauka knj. 16 i 17, str. 17—59 i 5—97; M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Beograd, 1979. i dr.

teškoće koje prate zasnivanje i razvoj ove mlade naučne discipline, kao i mnoga oprečna shvatanja onih koji se smatraju njenim utemeljivačima. A glavno pitanje, koje će ostati da lebdi i nakon pročitane rada, jeste to: da li je stvarno sociolingvistika ispunila sve (osnovne) uslove da bi izborila status posebne naučne discipline, što joj danas većina njenih pristalica pripisuje, a, s tim u vezi, i pitanje: šta to novo donosi, ako joj već priznamo status nove naučne discipline, sociolingvistika.

Polazeći od globalne analize Sosirove teorije jezika i njenih temeljnih principa, Pupovac se posebno zadržao na Sosirovoj diskreciji *langue* (jezik) — *parole* (govor), kojoj i sociolingvistika ima zahvaliti za svoj nastanak kao teorija (analiza) onoga što, po Sosiru, izlazi izvan domena lingvistike kao egzaktno utemeljene nauke, koja u središtu svog istraživanja ima *langue*, tj. čvrst i u sebi zatvoren sistem znakova.

Prihvatajući Sosirovo stanovište da je predmet lingvistike samo *langue*, lingvisti su, po mišljenju Pupovca, iscrpili polje istraživanja, »nailazeći na vlastite granice i nedostatnost objašnjenja jezičkog fenomena«, pa se sve više dolazilo do uvjerenja da isključenje govora (*parole*) i opšte jezičke komponente (*langage*) »stvara lingvistici ne samo granice za objašnjenje priznatog predmeta istraživanja već ona ni sam taj predmet — jezik kao sistem znakova ne može objašnjavati bez priznavanja ili prešutnog pretpostavljanja ostalih jezičkih razina«. Tako se i javila potreba za društvenim sagledavanjem jezika, odnosno potreba za zasnivanjem naučne discipline koja će proučavati upotrebu jezika u društvu.

Međutim, Pupovac smatra da sociolingvistika svojom pojavom ne otkriva ništa novo u jezičkom fenomenu niti se ona može smatrati novom naučnom disciplinom jer je njen utemeljivač upravo Sosir, pošto joj je on odredio granice i predmet istraživanja. Iako joj nije dao ime, sve oblasti kojim se danas bavi sociolingvistika (»čak i neke koje ona nije dovoljno istražila i problematizirala!«) Sosir je naveo kao predmet istraživanja »vanjske lingvistike«. Zbog toga što nije otišla mnogo dalje od onoga što joj je dao njen utemeljitelj — Sosir — sociolingvistika je, po mišljenju Pupovca, i sama nedovoljno zasnovana kao nauka; ona nije svjesna svog ishodišta i svog odnosa prema lingvistici; nije razvila neku vlastitu i opštu teorijску poziciju i nije sistematski izložila predmet svog istraživanja; nije dovoljno svjesna vlastite ideološke usmjerenosti i indokrinacije itd. Zato Pupovac zaključuje da »sociolingvistika i nije ništa drugo nego unutarlingvističko previranje, da je ona način i put kojim lingvistika traži izlaz iz svojih ograda, i unutar sebe kritički, samo na drugoj razini, traga za novim aspektima jezika i njihovim istraživanjem«.

Prikazali smo nešto šire Pupovčev rad jer smatramo da je on — u trenutku kad je u svijetu sociolingvistika u punom zamahu a kod nas tek u nastajanju i traženju prava građanstva — jedan od rijetkih radova naših autora koji ne podliježe onoj euforiji koja obično prati prihvatanje (naročito kod nas) novih teorija, nego sasvim

realno ocjenjuje kako dosadašnje domete tako i ograničenosti i nedostatke sociolingvistike.

3. Dunja Jutronić-Tihomirović u svom radu ukazuje na mogućnosti proširenja sociolingvistike na sociosemiotiku kao kritiku društvenih stanja. Opravdanost takvog proširenja polja sociolingvističkih istraživanja autorka obrazlaže činjenicom da postoji sve veće interesovanje za semiotičke sisteme, među kojima prirodni jezik ima posebno mjesto jer se na nj mogu prevesti svi ostali sistemi. Iz toga proizilazi zaključak da je i jezik dio društvene semiotike (sociosemiotike). A zadatak sociosemiotike bio bi »sagledavanje verbalnog čina u odnosu na ostale društvene sustave kao što su znanost, politika, ekonomija, etika, umjetnost, tj. svijet sa svojim ideološkim, ekonomskim i kulturnim problemima«.

Autorka se posebno zadržava na dosadašnjim istraživanjima zavisnosti ideologije i društvenih činova, ukazujući na doprinose koje su na tom planu postigli A. Ponzio³ i V. N. Volašinov.⁴ Na osnovu njihovih pogleda i rezultata, kojima je u ovom radu posvećeno i najviše prostora pa je on jedna vrsta prikaza fragmenata teorija ovih dvaju autora (naročito Volašinovljeve), autorka smatra, navodeći uz put još nekoliko zadataka sociosemiotike, da sociolingvistiku (svakako) treba uključiti u sociosemiotiku kao kritiku društvenih stanja.

Čitav ovaj rad, koji je ponajviše fragmentarni prikaz Volašinovljeve teorije znaka, nije nas uvjerio u velike mogućnosti sociolingvistike kao sociosemiotike, ali treba napomenuti da je ovom problemu u dosadašnjim sociolingvističkim radovima poklanjano ponajmanje pažnje, pa je i vrijednost ovoga rada upravo u tome da je ukazao da sociolingvistika polje svog istraživanja može proširiti i na sociosemiotiku.

4. Određenjem sadržaja i predmeta istraživanja jedne (još nepostojeće) jugoslovenske sociolingvistike bavi se u svom radu Milorad Radovanović. Kao prioritetne zadatke i preokupacije sociolingvistike u našoj sredini Radovanović navodi: 1) *raslojavanje jezika* (funkcionalno, socijalno, teritorijalno, individualno, sa opisom svih vrsta varijacija do kojih ono dovodi itd.), 2) *jezičko planiranje i jezička politika* (gdje posebnu pažnju treba posvetiti kultivaciji, evaluaciji i rekonstrukciji standarda), 3) *međujezički kontakti* (u korelaciji s bilingvizmom, višejezičnošću, diglosijom i sl.), 4) *verbalne interakcije svih vrsta*, 5) *usvajanje jezika i socijalizacija*, 6) *primjenjivanje sociolingvističkih nalaza, rezultata i saznanja* u važnijim područjima lingvističkog ispoljavanja pojedinaca i kolektiva, kao što su npr.: obrazovanje, vaspitanje, informisanje i sl.

³) Knjiga kojom se autorka služi prevedena je i na naš jezik: Augusto Ponzio, *Jezična proizvodnja i društvena ideologija*, Zagreb, 1978.

⁴) Volašinovljevo najznačajnije djelo prevedeno je i na srpskohrvatski jezik, ali, pošto ni do danas nije utvrđeno sigurno autorstvo ovog djela, pod imenom M. Bahtina: M. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd, 1980.

Radovanović smatra da je prevashodan zadatak svih jugoslovenskih sociolingvista upoznavanje sa dosadašnjim rezultatima i saznanjima sociolingvistike i lingvistike u svijetu, njihovog kritičkog odbira i mogućnosti njihove primjene na specifičnu jugoslovensku sociolingvističku problematiku.

Kao što se vidi, autor je u ovom radu u kratkim crtama iznio veliki broj pitanja i problema na koje bi odgovor trebalo da da jedna specifična jugoslovenska sociolingvistika. Iz rada se vidi da naša sredina daje širok spektar tema za djelovanje sociolingvista.

5. Dok se Radovanović bavi mogućim sadržajima jedne jugoslovenske sociolingvistike, Nikola Rašić u svom radu govori o mogućnostima njenog razvoja kod nas, odnosno o problemima s kojima se ova mlada naučna disciplina susreće u našoj sredini.

Nedostatak studioznijeg sociolingvističkog rada u nas Rašić dovodi u vezu sa veoma malom (gotovo nikakvom) saradnjom između socioloških i lingvističkih istraživanja, odnosno između sociologa i lingvistika. Tome je, po mišljenju Rašića, uzrok loše sociološko obrazovanje lingvista i obrnuto: još lošije lingvističko obrazovanje sociologa. Takvo stanje dovelo je do toga da »sociologija jugoslovenskog društva nije nikad pokazivala neki interes za sociolingvistička istraživanja«, dok su, s druge strane, mnogi lingvisti »preuzimali sociološke kategorije bez velikog razumijevanja (i smisla za rad)«. Zbog toga je kao prioritetan zadatak jugoslovenske sociolingvistike autor naveo adekvatno obrazovanje stručnjaka. Zatim je Rašić naveo niz pitanja od vitalnog značaja koja u sociolingvistici traže odgovore. Izdajamo samo neka: uloga jezika u životu pojedinca i društva, kakav je jezik samoupravljanja, koliki je uticaj načina govora i oblika komunikacije na razvoj samoupravljanja itd., itd.

Iz ovog slijedi autorov zaključak »da smo potencijalno jedna od najbogatijih sociolingvističkih zajednica«. A na osnovu onoga što je Rašić iznio u ovom radu, kao i na osnovu prethodnog Radovanovićevog razmatranja čini se — samo potencijalno.

6. Tematski blok *Perspektive sociolingvistike* završava se teorijskim radom Dubravka Škiljana *Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika*. Pošavši od činjenice da se jezičke raznolikosti mogu promatrati sinhrono na dvije različite osi: *horizontalnoj*, koja obuhvata različitost jezičkih sistema u prostoru vezanih s geografskim, etnografskim i političkim činjenicama, i *vertikalnoj*, koja obuhvata diferencijacije na istom prostoru između raznih grupa govornika, — autor misli da se ove dvije vrste raznolikosti mogu smatrati »dvjema dijalektički povezanim perspektivama iste pojave«. Horizontalne raznolikosti ispituje geografska lingvistika, čiji je najveći doprinos artikulacija pojedinih jezika na idiome nižih nivoa, na dijalekte i lokalne jezičke sisteme.

Istraživanje sociolekata, koji se nalaze u žiži sociolingvističkog interesovanja, pokazalo je nedovoljnost opisa samo prostorne različitosti idioma pošto se oni mogu na istom prostoru prelamati ili u

različitim društvenim grupama ili unutar jedne grupe ili, čak, samo u jednom jedinom govorniku. Poslije iscrpnog teorijskog objašnjenja navedene postavke Škiljan zaključuje da je »historijski... razvoj ispitivanja jezičke raznolikosti, dakle, tekao od lingvističke geografije prema sociolingvistici ili od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika«. Dokazujući na nekoliko primjera navedenu tvrdnju, autor ujedno konstatuje da se ove dvije pojave međusobno isprepliću, ali da danas u srednje i visokorazvijenim zemljama vertikalna stratifikacija igra bitniju ulogu, pa zbog toga i u nas sociolingvistika treba da dobije primat nad lingvističkom geografijom, odnosno vertikalna nad horizontalnom stratifikacijom jezika.

Ovaj je rad jedan od najboljih teorijskih radova naših autora, posvećenih problemu uslova nastanka sociolingvistike. Iz njega se ujedno može zaključiti zbog čega sociolingvistika sve više u svijetu dobija primat nad ostalim lingvističkim disciplinama, posebno lingvističkom geografijom.

7. Završavajući ovaj prikaz sociolingvističkih radova objavljenih u »Našim temama« br. 6, na kraju treba reći da će čitalac tu naći dva odlična teorijska rada: jedan (Pupovčev) o postanku i mjestu sociolingvistike među ostalim lingvističkim disciplinama i drugi (Škiljanov) o pomaku jezičkih analiza sa horizontalne stratifikacione osi na vertikalnu, zatim dva rada (Rašićev i Radovanovićev) o mogućnostima zasnivanja jedne jugoslovenske sociolingvistike i specifičnostima njenih sadržaja i jedan rad (Dunje Jutronić-Tihomirović) o mogućnostima sociolingvistike kao sociosemiotike.

Svi oni zajedno utiru put za razvoj ove mlade naučne discipline i u nas.

Miloš Kovačević